

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Справка №	дата 2017 г.
Справка № <u>573</u>	дата <u>14.08</u> 2017 г.
Справка 1113, Бул. Шейнски прохли № 52, бп. 17 СФР № 02/879.21.91	

РЕЦЕНЗИЯот проф. д-р **ЕВГЕНИЯ ИВАНОВА КАЛИНОВА**,

Софийски университет „Св. Климент Охридски“,

Исторически факултет, Катедра „История на България“,

за научните трудове на гл. ас. д-р **НАДЯ ДИМИТРОВА ФИЛИПОВА**,

участник в конкурс за академичната длъжност „доцент“

по професионално направление 2. 2. История и археология,

обявен в „Държавен вестник“, № 25, 24 март 2017 г.

Информация за конкурса:

Конкурсът за академичната длъжност „доцент“ е по научна специалност 05.03.06 - История на България (История на българската външна политика в Близкия изток след Втората световна война до началото на ХХІ век). Той е обявен за нуждите на секция „История на България след Втората световна война“ към Института за исторически изследвания към БАН. Спазени са предвидените законови срокове и процедурни изисквания. Единствен участник в конкурса е гл. ас. д-р Надя Димитрова Филипова.

Кратка информация за кандидата:

Надя Филипова получава магистърска степен по история в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 1995 г. От 2004 г. е редовна докторантка в Института по история към БАН. Завършва успешно докторантурата през 2008 г. със защита на докторска дисертация на тема „Политиката на България към Египет, Сирия и Ирак (средата на 50-те – средата на 70-те години на ХХ век)“. От 2009 г. Н. Филипова е на работа в Института по история като научен сътрудник, а от 2011 г. до момента е главен асистент в Института за исторически изследвания и негов научен секретар.

Изпълнение на изискванията за заемане на академичната длъжност:

От документацията, представена от кандидата за участие в конкурса, е видно, че гл. ас. д-р Надя Филипова отговаря на всички задължителни условия по чл. 24 на ЗРАСРБ. Тя има образователна и научна степен „доктор“ по научната специалност, по която е обявен конкурсът. Участва в конкурса със самостоятелен монографичен труд –

„България и Сирия в „ерата Асад“ („Изток–Запад“, С., 2017, 522 с.). Той съответства на предмета и обхвата на обявения конкурс и не повтаря темата на докторската дисертация. В допълнение към монографията кандидатката представя още 16 публикувани научни статии и студии. Важно е да се отбележи, че научната дейност на Н. Филипова е концентрирана върху проблемите на съвременната българска външна политика в Близкия изток, което отговаря на профила на обявения конкурс. Документацията, представена от кандидатката, е пълна и добре оформена.

Мнение за представените научни трудове на кандидата:

В обявения конкурс гл. ас. д-р Н. Филипова се представя с научна продукция, която е изцяло по тематиката на обявения конкурс. Спазено е законовото изискване за публикуван, различен от дисертационния, хабилитационен труд. Монографията „България и Сирия в „ерата Асад“ с внушителните си 522 страници е сериозно изследване както като хронологически обхват и проблематика, така и като издирени и въведени в научно обръщение документални източници. С оглед на съвременното състояние на региона едва ли може да има съмнение в актуалността на монографията.

В продължение на научните занимания във връзка с дисертацията си, Н. Филипова представя за първи път в родната историография цялостна картина на отношенията между България и Сирия през Студената война и след края ѝ до началото на XXI в. Изборът на тази блискоизточна държава се определя от мястото ѝ на ключов партньор за страната ни в продължение на две десетилетия. Същевременно тя има важно геополитическо значение за големите „играчи“ в двуполносия, а по-късно - и в еднополносия свят. Предизвикателството при този избор е в необходимостта двустранните политически и икономически отношения да се разположат върху много по-широкия фон на процесите в регион, към който българската историческа наука все още е в дълг. Н. Филипова демонстрира задълбочени познания върху многобройните аспекти на блискоизточния възел; проектира регионалните проблеми върху глобалните тенденции в международните отношения и върху политиките на големите играчи в тях. Този подход – от общите през регионалните и после двустранните отношения и процеси – смятам за адекватен и единствено възможен при тази тема. Същата оценка може да се даде и за структурата на изложението в три глави, базирани върху проблемно-хронологичния подход.

Изследването е изградено върху издирване и анализ на многобройни и неизползвани до момента архивни документи от Централния дъжавен архив и Архива

на Министерството на външните работи. Това му придава оригинален характер и за пореден път доказва, че качествени научни разработки могат да се постигнат само върху надежна и разнообразна документална база. Не в допълнение, а съвсем равнопоставено Н. Филипова използва солиден брой научни изследвания на български, руски и английски език, както и разнообразни медийни източници, без които е невъзможна работата върху периода след 1989 г., за който архивните документи все още са оскъдни и труднодостъпни. Историографският анализ в уводната част добре представя постигнатото до момента по изследваната тема и откроява някои от „белите полета“, които авторката си поставя за цел да запълни. Там намират място и някои терминологични уточнения, които обаче намирам за недостатъчни с оглед на сложността на проблематиката, отнасяща се до исляма.

Първата глава на монографията – „България и Сирия в периода на утвърждаване на режима на Хафез Асад и налагане на сирийското регионално лидерство до края на 70-те години на XX век“, има въвеждащ характер. В началото ѝ е очертана сложната картина на политическите, социалните и религиозните проблеми в Сирия през първата половина на XX в., както и началната фаза на установяване на отношения между нея и България до края на 60-те години. Ясно е подчертан икономическият интерес на София към Сирия, който е реализиран в сферата на военните доставки и строителството на някои важни обекти, но е в пряка връзка с отношението на Москва към режима в Дамаск и към арабско-израелския конфликт. Н. Филипова умело преплита представянето на вътрешната ситуация в Сирия при управлението на Баас, съветските и американските интереси в региона и българските стъпки към икономически изгодни контакти. Специално внимание тя обръща на съпротивата срещу баасисткия режим, която залага на исляма и посочва съпадението в опасенията на София и Дамаск от използването му за дестабилизация на режимите в двете страни (с. 64-65). Приносен за българската историография е анализът на палестинското съпротивително движение и позициите на България и Сирия към него, които минават през различни фази и са повлияни от фактори от глобално и регионално естество.

Ключов момент е утвърждаването във властта на Хафез Асад след 1971 г. Н. Филипова откроява основните стъпки, които той предприема за превръщането на Сирия в регионален фактор от първостепенно значение и обяснява причините, поради които Москва разчита на него за своята политика в Близкия изток. В този контекст българо-сирийските отношения получават нов импулс, като активност проявяват и двете страни (с. 88-89, 94-96). Бих искала да подчертая анализа, който авторката прави,

на един недостатъчно осветлен от външнополитическа гледна точка епизод – смяната на имената на българите мохамедани (помаци) в началото на 70-те години. Тя представя негативната реакция на либийския лидер Муамар Кадафи и обяснява защо тя не е подкрепена от други държави, което не налага използването на добрите отношения със Сирия за противодействие на евентуални атаки към режима на Т. Живков (с. 90-92).

С основание Н. Живкова отделя много място на поведението на София и Дамаск по палестинския въпрос – разминаването между съветската позиция за приоритет на политическите пред военните средства и стремежа на Хафез Асад за военно решение; както и на постепенната промяна в съветската линия в посока на ограничена арабска война срещу Израел, последвана от общи съветско-американски действия за решение на арабско-израелския конфликт. Представена е ролята на българската страна за реализиране на съветската стратегия и противоречията, които в този план се проявяват с вижданията на Дамаск за уреждането на палестинския въпрос. От изложението личи разбиране за сложните игри между глобалните сили СССР и САЩ от една страна, и интересите на регионалните фактори - Сирия, Египет и Израел. С приносен характер е изследването на българската позиция в съпоставка със сирийската по избухналата през април 1975 г. ливанска гражданска война. Положителна оценка заслужават страниците, посветени на двустранните икономически контакти през втората половина на 70-те години с техните постижения и проблеми, проследени по архивни източници и допълващи съществуващата до момента в историографията картина на българската външна търговия (с.124-131; 151-156).

Втората глава е ядрото на монографията и проследява превръщането на Сирия в български стратегически партньор в Близкия изток от 1979 до 1989 г. Според авторката импулсът идва от разместванията в региона, предизвикани от постигнатия с американски усилия египетско-израелски мирен договор от март 1979 г. , срещу който са останалите арабски страни, както и от ислямската революция в Иран, започнала същата година. В контекста на започващото ново изостряне на отношенията Изток-Запад обвързването на държавите в региона с двата геополитически полюса се задълбочава. Аргументиран е изводът, че сближаването на Сирия и Иран провокира Саудитска Арабия и Ирак да подкрепят ислямската сирийска опозиция, а това кара София да поддържа режима на Хафез Асад, за да противодейства на политическата употреба на исляма. Българската позиция е в руслото на съветската политика, която подкрепя Асад срещу оформящата се „ос Багдад-Рияд под американска егида“ (с. 172), а Сирия е на съветска страна при опитите на ОИК да осъди интервенцията в

Афганистан. Н. Филипова проследява пътя до началото на войната между Ирак и Иран (септември 1980 г.), която кара СССР да засили подкрепата за Сирия, с която през октомври 1980 г. подписва договор за дружба и сътрудничество с 20-годишен срок на действие. Както и в предходната глава, заслужава да се отбележи приносният характер на привлечените и анализирани документи от българските архиви, разкриващи икономическите контакти между България и Сирия в условията на влошаване на сирийската икономика, принудена да отделя през 1979 г. за отбрана 36% от бюджета на страната, а през 1980 г. – вече 55% (с. 191-198.). Виден е стремежът на авторката да бъде обективна и критична при оценяването на политическите и икономическите плюсове и минуси за България от реализацията на това сътрудничество.

Голямо място в изследването е отделено на периода 1981 – 1985 г., когато Втората студена война се разгръща в Близкия изток. Н. Филипова прекалено обстоятелствено се спира на регионалните проблеми, навлизащи в нова фаза. За двустранните отношения е от значение влошаването на икономическото състояние и активизирането на ислямската опозиция. На този фон българската подкрепа за Сирия е многократно и ясно засвидетелствана, вкл. чрез размяна на гостувания на най-високо равнище през 1980-1981 г. Според Н. Филипова това дава тласък за разширяване на „българската стопанска експанзия“ (с. 231). Българската страна е инициатор на поредица срещи, на които се коментира вече традиционното сътрудничество във военната сфера, строителството и селското стопанство, но също и в сферата на химията и фармацевтиката, където България има постижения в началото на 80-те години. За пореден път от статистиката е видно, че в стокообмена има впечатляващ дисбаланс в полза на България.

В тази глава заслужава да се обърне внимание на страниците, отнасящи се до позицията на Сирия по предприятия от комунистическия режим в България „възродителен процес“. До момента в родната историография бяха само маркирани различията, които мюсюлманските държави демонстрират по отношение на този процес. Н. Филипова разглежда кризата в българо-турските отношения като катализатор за подписване на първия Договор за дружба и сътрудничество между България и Сирия. Тя обръща внимание на опитите на Турция да използва Организацията Ислямска конференция (ОИК) за организиране на международен натиск върху България и противодействието на Сирия, мотивирана от използването на исляма за подкрепа на опозицията срещу режима на Х. Асад (с. 264-270). Подписването на българо-сирийския договор през април 1985 г., когато кампанията на заклеяване на

България е в разгара си, е дипломатически успех за Т. Живков. От допълнително аргументиране се нуждае оценката на авторката за намаляващото значение на Сирия за сметка на Кувейт и Либия при защитата на българските позиции по „възродителния процес“, особено в рамките на ОИК (с. 297-298). Би било интересно да се приведат повече данни и да се обясни твърдението, че през 1986 г. отношенията между Турция и Сирия са „във възход“. Важно е обаче, че анализът на Н. Филипова подсказва, че проучването на международните аспекти на „възродителния процес“ е наложително и ще допринесе за по-сериозното му осмисляне.

Промените в съветската близоизточна външна политика, след като Михаил Горбачов поема властта, са решаващи за новите моменти в българо-сирийските отношения. Авторката проследява как София следва съветските стъпки за възобновяване на контактите с Израел, продължавайки активната подкрепа за режима на Хафез Асад. През втората половина на 80-те години обаче по-голяма тежест за България имат трудностите в икономическото сътрудничество със Сирия (с. 327-340). На основата на изобилен архивен материал и с вникване в негативните тенденции в българската и сирийската икономика, както и в промените в световната и регионалната стопанска конюнктура, Н. Филипова очертава причините и пътищата за формирането на сирийския дълг и неуспешните опити за нови и перспективни инициативи в Сирия (напр. разработване на газови находища).

В последната глава на монографията анализът на двустранните отношения е разположен върху твърде обширното представяне на процесите в международните отношения след рухването на социализма в Източна Европа, проследени чак до края на първото десетилетие на XXI век. Голямо място е отделено на описването на Кувейтската криза (1990-1991 г.); израело-палестинските преговори (1991-1993 г.); вътрешното положение на Сирия през 90-те години и при Башар Асад, наследил баща си начело на държавата през 2000 г.; опитите на Европейския съюз да играе ключова роля в региона; Иракската криза от 1998 г. С оглед на проучването на промените в българските нагласи след 1989 г. интерес представляват анализите, направени от авторката на медийното отразяване в България на ставащото в Близкия изток (с. 364-369). Декларативно обаче прозвучава изводът, че през 90-те години страната ни „се оттегля от активна външна политика и в Близкия изток, и по отношение на Сирия“. Неговата истинност е неоспорима, както и оценката на авторката, че това става в резултат на „отърсване“ от „комунистическото наследство“, включително от поддържането на режими като този на Хафез Асад“ (с. 405). Би било добре това да се

покаже в контекста на промените в България след 1989 г., които все пак да получат някакво отразяване в изложението. Всъщност, представяне на българските външнополитически действия има във връзка с Иракската криза от 1998 г. (с. 417-418, 427-432) и то заслужава да бъде подобаващо оценено като внасяне на важен шрих в изследването на българската външна политика в най-ново време. С приносен характер са и страниците, посветени на загубването на българските икономически позиции в Близкия изток, както и на невъзможността/неспособността да се намери решение за изплащане на сирийския дълг. Убедителни са доказателствата, приведени от Н. Филипова, за съобразяването на българската позиция към Сирия с отношението на НАТО и ЕС към режима на Б. Асад. Тази позиция минава през фазата на добри отношения, доколкото Асад изглежда „политически приемлив и за САЩ, и за ЕС“ (с. 450), за да еволюира в противоположна посока и да подкрепи опозицията, след като Сирия навлиза в гражданска война (с. 470-471), а към настоящия момент – почти напълно да се дистанцира от сирийския конфликт.

Монографията завършва със заключение, където Н. Филипова е успяла да синтезира най-важните изводи от изследването си. Приложената библиография е впечатляваща, добре оформена и дава представа както за обема на работата, свършена от авторката, така и за сериозната база, върху която е изградено проучването.

Цялостното впечатление от монографията, представена за участие в конкурса за „доцент“, е отлично, що се отнася до плътната картина на процесите в Близкия изток. В този смисъл книгата ще позволи на читателите да се ориентират по-добре в ставащото в региона. Приносен от гледна точка на изследванията на българската външна политика е анализът на българо-сирийските политически и икономически отношения, обхващащ дълъг времеви отрязък. Бележките ми се отнасят до известния дисбаланс в изложението, където (разбираемо, защото са по-малко познати на българската публика) превес е даден на процесите в Сирия и региона. Колкото и плътни и сложни да са те, едно по-синтезирано представяне, балансирано от анализ на процесите, които в същото време протичат в българския политически и икономически живот, би позволило по-добро осмисляне на българските позиции. Не на последно място, така би се постигнало по-пълно съответствие между изложението и заглавието на книгата, предполагащо равнопоставеност на представянето на двете държави.

В конкурса за академичната длъжност „доцент“ Надя Филипова участва и с още 16 научни статии и студии, публикувани в периода 2009 – 2017 г. Те се разполагат в няколко тематични кръга. Първият е свързан с изследванията на Н. Филипова за

Арабския свят като цяло. Сред тях бих открила двете статии, които представят българската външна политика в Арабския изток през целия период на социализма („Българската външна политика в Арабския изток от края на 40-те до началото на 70-те години на XX век“ и „Българската външна политика в Арабския изток от средата на 70-те до края на 80-те години на XX век“). Въз основа на богат архивен материал, издирен от авторката, те дават плътна картина на политическите намерения, но най-вече на икономическите амбиции на страната към Арабския изток. Н. Филипова извежда както безспорните успехи (най-вече през 60-те-70-те години, когато валутната възвращаемост от икономическото сътрудничество с тези страни е сравнима с тази с развитите западни държави), така и обективните и субективни трудности и слабости, довели до големите арабски дългове към България. Допълнение към тази проблематика, отнасяща се до Арабския свят като цяло, са няколко статии, представящи най-важните за България, т.е. стопанските аспекти на политиката в този регион. Богато документирани, те представят дейността на Министерството на външните работи и Министерство на външната търговия, както и специфични аспекти на български стопански инициативи в Арабския свят в годините на Студената война като износ на оръжие, енергийно сътрудничество, създаване на смесени дружества и др. („Проблемите на стопанските връзки на Народна република България с арабския свят до 1967 г. в анализите на Министерство на Външните работи и Министерство на външната търговия“; „Българският оръжеен бизнес в Арабския свят в годините на Студената война“; „Сирия във външноикономическите проекти на Народна Република България за проучване, разработка и доставки на нефт и газ“; „Lebanon in the Bulgarian Foreign Economic Policy in the 1960s and the Early 1970s“; „Cooperation or Contest: Comecon Initiatives in Respect the ‘Developing Countries’ by the Time of 1973 Oil Crisis with Specific References to Hungary and Bulgaria“).

Втората група публикации са по проблеми, свързани с реабилитационния труд и в една или друга степен намерили място в него. Една от статиите визира българските и сирийските енергийни проекти („Bulgaria and Syria in the Energy Markets Rivalry in the beginning of the 21st century“), докато други изследват българската позиция по общите проблеми на Близкия изток: арабско-израелското противопоставяне, нарастващо от средата на 60-те години („Bulgarian Foreign Policy on the Middle Eastern Deadlock at the end of the 1960s and early 1970s.“; „От политическо решение към „съчетаване на подготовката за война с политическото решение“: развитие на съветската визия по арабо-израелския конфликт след Втората световна война до началото на 70-те

години на XX век“); палестинското съпротивително движение (*„Палестинците в глобалното противопоставяне и арабското пространство в междувоенния период 1948-1967 г: погледът на българската дипломация“*; *„Българската държавно-партийна линия и арабските компартии по палестинския проблем (ср.60-те-нач.70-те години на 20 век)“*; *„Палестински проекции на съветско-българското партньорство (1974–1978)“*); българските медийни и обществени оценки за Ирак 1990-1991г. (*„La presse et le public bulgares sur la societe irakienne, le regime de Saddam Hussein et le conflit militaire dans le golfe Persique de 1990-1991“*).

Извън хронологическия и тематичния обхват на обявения конкурс са две статии (*„Пълзящата миноритизация на османското наследство. Балканските войни, кореспонденцията Мак Махон-Хюсейн, Балфуровата декларация“*; *„Еврейското малцинство във варненския български периодичен печат от втората половина на 19–началото на 20 век“*).

Цялостното ми впечатление от научните изследвания на Н. Филипова, представени за участие в конкурса, е, че те са професионални, обективни и обхващащи значим кръг научни проблеми.

Значимост на приносите за науката и практиката:

Споделям разбирането, че академичното израстване предполага активна позиция в живота на академичната общност и усилия за популяризиране на резултатите от научните изследвания, бих искала да отбележа дейностите на кандидатката в две направления.

Първото е споделяне с млади колеги на резултатите от изследванията и принос за подготовката на специалисти за региона на Близкия изток. Гл. ас. д-р Н. Филипова се реализира като преподавател във Факултета по класически и нови филологии (ФКНФ) на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. В катедрата „Арабистика“ в продължение на две учебни години от 2014 г. тя чете курс лекции „Българската дипломация в Арабския свят в годините на Студената война“ в рамките на магистърска програма „Общество и култура на Арабския свят“. През изминалата учебна година на Н. Филипова е поверен лекционен курс от 45 часа и 15 часа семинарни упражнения по дисциплината „Странознание“ в бакалавърската степен в същата катедра. Поканата към Н. Филипова да преподава в най-престижния университет у нас и във ФКНФ, известен с високите си изисквания, е атестат за нейните научно-преподавателски компетенции. Те напълно съответстват на спецификата на обявения конкурс за заемане на

академичната длъжност „доцент“ и допринасят за подготовката на студентите в Софийския университет.

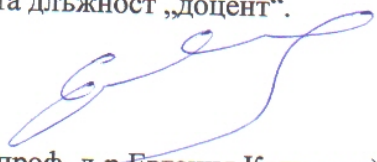
Второто направление е участие в научни проекти, както и в научни конференции и семинари в страната и чужбина, които са важен индикатор за научна активност. В периода 2009 – 2017 г. Н. Филипова е част от научните колективи на четири проекта. Един от тях („България – извори и документи“) е по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския съюз, а друг е осъществен съвместно с Института по славяноведение при Руската академия на науките. Макар профила на проектите да не съвпада изцяло със спецификата на изследванията на кандидатката, участието в тях позволява придобиване на умения за работа в екип и разширяване на хоризонтите, особено пред младите колеги. За това допринася и съизмерването с постигнатото от другите, което се реализира при участие в научни форуми. Н. Филипова определено проявява активност в това отношение – между 2009 и 2017 г. тя участва с доклади на десет международни научни форума и десет национални конференции и семинари.

Свидетелство за научната стойност на публикуваните трудове на Н. Филипова са техните цитирания в научната литература. Кандидатката е посочила шест изследвания на български историци, в които има позовавания върху три нейни публикации. Като се има предвид, че Н. Филипова е сред първите изследователи на българската външна политика в региона на Близкия изток в съвременната епоха, този неголям брой цитирания ми се струва обясним. Трябва да се има предвид, че интересът към тази проблематика бързо нараства и отзвукът сред историческата колегия на излязлата тази година монография на кандидатката тепърва предстои.

Заклучение

В заключение бих искала да подчертая, че сериозните и задълбочени публикации на Н. Филипова и нейната академична активност ми дават основание убедено да препоръчам да ѝ бъде присъдена академичната длъжност „доцент“.

12 август 2017 г.

(проф. д-р Евгения Калинова)